ՀՈՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ — ՏԱՐԻ — ԹԻՒ — 707 — ՇԱԲԱԹ — 18 — ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 1865

ԱՄԱՐ

ԼՐԱԳԻՐ

ԱՂԳԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԳԱՅՄԱՆՔ

Կ. Պոլսոյ նր. Տարեկան 180 զլ Արծաթ
,, ,, Վեցամսեայ 100 ,, ,,
,, ,, Եռամսեայ 60 ,, ,,
Գաւառաց նմբ. Տարեկան 200 ,, ,,
,, ,, Վեցամսեայ 110 ,, ,,
Մեկ՝ թիւը՝ Մեծ՝ թերթ 4 ,, ,,
,, Փոքր ,, 2 ,, ,,
Յանձնացման տոկը 2 զուրուշ է:

ԳԱՅՄԱՆՔ

Բաժանորդագրութիւնը կանխիկ է, եւ ամեն ամսոյ 1ին՝ ամ 15ին կ՚սկսի:
Դուրս գացած լրագրաց նամբու ծախքը Խմբագրութեան վրայ է:
Լրագրոյս վերաբերեալ նամակ կամ որ եւ իցէ գրութիւն՝ Խմբագիր=Տնօրէնին պիտի ուղղուի. եւ նամբու ծախքն ալ ղրկողին վրայ է:

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ 18 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Կասթէյնի դաշնագրութեան Գաղղիոյ և Անգղիոյ հաւանութիւն չտալը հաստատեցաւ Գ. Տրուէն ալ Լիւիսի և ըրա Ռէսելի գրած դեսպանական նամակներովը, որք թէպէտ դերմանական երկու մեծ տէրութեանց ուզղակի հաղորդուած չեն, բայց հրատարակութեան միջոցաւ անոնց քաղաքականութիւնը կը դատապարտեն։ Գաղղիոյ և Անգղիոյ արտաքին գործոց պաշտօնեայներուն նամակներն իրարու համախմբեն են; և երկուքն ալ համաձայն կըսեն թէ Աւստրիա և Բրուսիա հին դաշնագրութիւնները խզեցին, Շլեզվիկ-Հոլշթէյնի ժողովրդոց իրաւունքն առ ոտն կոխեցին, անոնց ուզած ժառանգն՝ Աւկիւմթէնդուրքի իշխանը՝ հեռացուցին, դերմանական ազգաժողովին իրաւասութիւնը յափշտակեցին, և Կասթէյնի դաշնագրութիւնը բռնութեան ու աշխարհակալութեան վրայ հիմնեցին։

«Ինչ սկզբան վրայ կը յենու, կըսէ Գ. Տրուէն ալ Լիւիս, Աւստրո-Բրուսական դաշնագրութիւնը.... կը ցաւինք որ անոր մէջ զօրութենէ զատ ուրիշ հիմ և երկու տէրութեանց փոխադարձ շահէն զատ ուրիշ արդարացում չենք գտներ։ Այս այնպիսի սովորութիւն մ՚է զոր արդի Եւրոպան մեկ կողմ դրած էր, և որուն օրինակը պատմութեան ամենասոսկալի դարերուն մէջ կրնայ գտնուիլ։ Բռնութիւնն ու աշխարհակալութիւնը կը թիւրեն իրաւանց գաղափարն ու ժողովրդոց խիղճը, և արդի ընկերութիւնները կանոնաւորող սկզբանց տեղ անբնելով խռովութիւն ու քահանայ կը պատճառեն, և առանց նոր կարգ մը հաստատելու՝ հին կարգը կը կործանեն։»

«Գ. Թագաւորն կառավարութիւնը, կըսէ միւս կողմանէ ըրա Ռէսել, սասարկ կը ցաւի հասարակաց իրաւանց սկզբան այսպէս արհամարհուելուն և ժողովրդի մը իր վիճակին վրայ կարծիք յայտնելու համար ունեցած օրինաւոր պահանջման առ ոչինչ համարուելուն վրայ։»

Այս յանդիմանութիւնները չեն կրնար դերմանական երկու մեծ տէրութեանց ընթացքը փոխել, սակայն ժողովրդական իրաւանց պաշտպանութիւնը, թէպէտ և միայն խօսքով, մեծ յաղթանակ մ՚է ինքնասանձնորդ դարուս համար։ Երբ որ սկզբունք մը այսպէս բարձրաձայն կը քարոզուի, անհնար է որ իրաց զօրութեամբը տեսակ մնէն գործնականի չանցնի։

Եւրոպայի մէջ ժողովրդական իրաւանց հետ հաւասար պաշտպանութիւն կը գտնէ նաև անհատական իրաւունքն ալ և մեծ նախանձով յառաջ կը տարուի օրինաց առջև ամեն կարգի մարդոց հաւասարութեան ընկալունքը։ Մեր անցեալ թուով յիշած ենք Օթթ ըսուած գաղղիացի խոհարարի մը Բրուսիայի ազնուական երիտասարդի մը սպանուիլը, եղեռնագործին անպատիժ մնալն ու Գաղղիոյ մէջ այս սպանութեան վրայ զզացուած զայրոյթը։ Պերլէի որ տակաւին յանցաւորն օրինաց առջև ներկայացած չըլլալուն պատճառ Մթրաղպուրկի (ըսանելոյն հայրենիքը) քաղաքացիները հանրագիր մը կը պատրաստեն ծերակուտին մնաուցանելու համար։ Գ. Տրուէն ալ Լիւիս ալ Սթրաղպուրկի քաղաքապետին գրած նամակի մը մէջ կը ծանուցանէ թէ կայսեր հպատակներէն մեկուն վրայ գործուած սպանութիւնն անպատիժ չկրնար մնալ։ Խոհարարի մը մահը եւրոպական խնդրոյ մը կերպարանք առած է։ Նայինք ու տեսնենք Բրուսիոյ դատարաններն ինչ վճիռ պիտի տան։

Նաբլէոն կայսրը Գիարիզ նստած է և կըսուի թէ այս տարի իր գեղգլենացութիւնն աւելի պիտի երկարէ։ Եւրոպական տէրութեանց դեսպաններն ու պաշտօնեայներն շատ անձինք ալ այս միջոցիս Գիարիզ կը գտնուին, ուր պիտի երթայ եղեր նաև Գ. Տը Գիզմարք, Բրուսիոյ առաջին պաշտօնեան։ Բայց այս ուզեւորութեանց՝ զըւարճութենէ զատ, ուրիշ նպատակ մը չընծայուիր։ Սակայն Սպանիոյ թագուհւոյն և Նաբոլէոն կայսեր տեսակցութիւնն, ինչպէս արդէն յիշած ենք, բաւական մեկնութեանց առիթ տուաւ։ Եւրոպայի հարաւային մասին բնակիչները՝ գաղղիացիք, իտալացիք, սպանիացիք՝ Լատին ցեղէ են։ իսկ հարաւային մասին վրայ տիրող ցեղերն են Սաքսոնը, Սլաւք, Լայնն։ Ուստի կըսի թէ Նաբոլէոն կայսեր քաղաքականութիւնը՝ Լատին ցեղէ եղող ազգերն իրարու դաշնակից ընելով՝ հիւսիսային տէրութեանց դէմ զբաւոր հակակշիռ մը կազմել է, և այս մտօք կը մեկնեն Աւստրիոյ լուծէն Իտալիան ազատելը, և անցեալներն ալ Իտալիոյ և Սպանիոյ մէջ բարեկամական կապակցութեանց վերահաստատելուն ջանալը և միջոցաց ըլլալը։ Լուր հնարտիները նաև Իզաբելլա թագուհւոյն երկրորդ աղջիկը Մանթոր Լէմմանուելի՝ երկրորդ որդւոյն նշանել կուտան, բայց ասիկա տակաւին հաստատուած չէ։ Դժբաղդաբար մինչդեռ Սպանիոյ մէջ պաշտօնեից փոխուիլ մը կը յուսացուի, Իտալիոյ մէջ ալ գործերն հանգարտ վիճակի մէջ չեն, և խորհրդարանին ընտրութենէն եռաւ Լա Մարմորա զօրապետին անկումը խիստ հաւանական կերեւի։ Կուսակցութիւնները գարձեալ գլուխ կը վերցնեն, և եթէ կղերականք ու հասարակապետականք ազատ թող տրուին, վաղը Իտալիոյ մէջ նոր յեղափոխութիւն մ՚ալ անհրաժեշտ կըլլայ։ Հռոմի ու Ֆիլորենցայի մէջ յարաբերութիւնները տակաւին հեռի են բարեկամական ըլլալէ, ինչպէս որ Բորթուկալի թագաւորին նորածին որդւոյն մկրտութեան առթիւ տեսնուեցաւ։ և թէպէտ խորհրդարանի անդամ Գ. Գարիպոլտի Հռոմ երթալը կը ծանուցուի, բայց չգիտցուիր թէ Գ. Վիկտորիոյ բանախօսութիւնները շարունակելու պաշտօն մ՚ունի՝ արդեօք։

Գաղղիոյ լրագիրներն այս օրերս ծանր խնդիր մը կը յուշեն՝ որ երկու տարիէ՝ի վեր Գաղղիոյ մէջ ազատական ոգին դարձեալ արթնցաւն պատճառաւ մեծ կարեւորութիւն ունի։ Այս շարժումն ապէկ հասկնալու համար պէտք է դիտնալ որ երկու տեսակ վարչական դրութիւն կայ։ առաջինը՝ որ գաղղիերէն ասանթրալիզասիոն կոչի, երկրին մէջ գտնուած ամեն քաղաքներուն նահանգներուն և գաւառներուն իշխանութիւնը կառավարութեան ձեռքը կը կեդրոնացնէ, և առանց անոր հրամանին քաղաք մը կամ գաւառ մը ինք իրմէ բան մը չկրնար անօրինել։ Իսկ երկրորդը՝ որ վերինին հակառակն է, և գաղղիերէն, « տեսանթրալիզասիոն » կըսուի, ամեն քաղաքներու՝ նահանգներու և գաւառներու ինքնիշխանութիւն կուտայ իրենց վերաբերեալ գործերը անօրինելու, և կառավարութեան ալ մի միայն անոնց վրայ հսկելու պաշտօն մը թողու։ Երբ՝ ընթերցողք կրնան հասկնալ որ առաջին դրութիւնը բացարձակ՝ և երկրորդն ալ սահմանադրական կառավարութեանց յարմար կուգայ։ Գաղղիոյ արդի դրութիւնն առաջին տեսակն է, բայց կառավարութիւնը ծանուցած էր թէ գաւառաց պէտք եղած ինքնիշխանութիւնը տալու համար առաջարկութիւն մը պիտի ներկայացնէ Օրէնսդրական ժողովոյն։ Սակայն Նանտի քաղաքը քաշուած քանի մը քաղաքագէտ անձինք՝ կառավարութեան խոստումն կատարմանը չսպասելով, իրենք առաջարկութիւն մը խմբագրեցին, որն որ կատարելապէս ապատամիտ հիմանց վրայ հաստատեալ ըլլալով, կրնար ամենուն փափաքը լրացնել։ Ուստի շատ երևելի անձինք ամեն կուսակցութիւններէ, Մ՚Մթալանպէր, Ֆալու, Ժիւլ-Սիմոն, Ժիւլ-Ֆաւրը, Օրիօն-Պարո, Լոժէն-Ռէլթան, Պիզօ Լայն Լայն, յիշեալ առաջարկութեան հեղինակներուն նամակներ գրելով՝ իրենց հաւանութիւնն յայտնեցին։ Առաջարկութիւնն հանդերձ այս նամակներով կրկին և կրկին անգամ հրատարակեցաւ և բոլոր Գաղղիոյ մէջ մեծ ազդեցութիւն ունեցաւ։ Լրագիրներն այս անապատելի նիւթը ձեռք առնելով, վիճել ու քննադատել սկսած են, բայց որովհետև նամակագիրներուն մէջ կան մարդիկ որ կղերական են, և կան որ տաճնօք հաստատութեան թշնամի եղած են, ուստի քանի մը լրագիրներ ասանց համակրանքի ընդունելով՝ Նանտիի առաջարկութիւնը մերժեցին, իրը թէ գաւառներուն ինքնիշխանութիւն տալով Գաղղիոյ միութիւնը կը տկարացնէ։ Պէտք մեծցաւ և տակաւին կը շարունակէ, սակայն կառավարութիւնը, որ ապատամիտ հանգարտ և անտարբեր ազգ կը նայի այս շարժմանց վրայ, — և միայն իրենց սահմանէն դուրս երթալ դիրներուն ազդար տրութիւն տալով գոհ կըլլայ — չգիտցուիր թէ ներքուստ ինչ միջոցներ կը մտածէ։ Այսու ամենայնիւ Փարիզի մէջ շատ կը զրուցուի եղեր թէ կայսրը, հասարակաց փափաքը լրացընելու համար նոր ազատութիւններ շնորհելու միտք ունի։ Տեսնենք ուրեմն թէ Օրէնսդրական ժողովին առաջիկայ նիստն ի՞նչպէս պիտի լուծէ այս կարեւոր խնդիրը։

Իրլանդայի մէջ Ֆենիեանց ընկերութիւնն աւելի տուաւ Անգղիոյ կառավարութեան քանի մը զգուշութեան միջոցներ ձեռք առնելու։ Աբդէն յիշած ենք Իրլանդայի ջուրերը փոքրիկ նաւատորմի մը զրկուիլը, այս շարթուս առնուած լուրերն ալ կը ծանուցանեն թէ Տուպլինի մէջ ոստիկանութիւնը Ֆենիեան լրագրի մը տպարանը կոխելով խմբագիրները բանտարկեր և շատ մը ապատամբական թղթակցութիւններ ձեռք ձգեր է։ Քաղքի մէջ ալ քանի մը ձերբակալութիւններ եղեր են։ Իրլանդայի կաթոլիկ կղերը Ֆենիեանց ընկերութիւնը կը դատապարտէ, որով ապատամբութեան փորձերն ալ կարեւորութիւն մը չեն ունենար։

Ամերիկայի լուրերը սխալ նկարագիր մը կուտան Միացեալ-Նահանգաց վիճակին վրայ։ Ընդհանութիւնը կը տիրէ ամեն կողմ; և եղեռնագործութիւններն ու աւազակութիւնները կը շատանան։ Հաւարայինք պատերազմի դաշտին վրայ յայտնելով, քաղաքական գործերու մէջ իրենց ապատամբութիւնը կը շարունակեն, և կառավարութիւնը կասկածուի զինուորական միջոցներով զերենք հնազանդեցնելու։ Ներմակները սեւերուն հաւասարութիւնը ճանչել չեն ուզեր, և շատ տեղեր արիւնահեղ կռիւներ կըլլան գերեցաց ու իրենց նախկին տերերուն մէջ։ Հնոնը նախագահը խոհեմ քաղաքականութեան մը կը հետեւի և Հարաւայնոց ներում շնորհելէ եռաւ, Պ. Իրծինիա սովոր երթայ եղեր երկրին վիճակն իր աչքովը դնելու համար։ Ներկայիս Տավիսի բանտարկութիւնը մեղմացեր է, և դատն ալ քիչ օրէն պիտի տեսնուի եղեր քաղաքային տեսակի մը առաջ, և Միացեալ Նահանգաց առաջին դատաւորի Գ. Զէյսլի տաճնոպետութեան ներքև։ Հարաւայնոց ծովասպատակներէն միայն Շէնանտոս ըսուած շոգենաւը մնացեր է, որ Լիսաբոնի ծովերուն մէջ մեծ վնասներ կուտայ վաճառական նաւերու։ Սակայն չեզոք տերութեանց նաւահանգիստները մտնելու արտօնութիւն չունենալով, կը յուսացուի որ այս ծովասպատակն ալ քիչ ժամանակէն կը բռնուի, և հարաւայնոց ապստամբութեան այս վերջին նշանն ալ կանհետանայ։

Մէքսիկայի վերջին լուրերուն նայելով Գաղղիացիք Հիւսուահուա նահանգն ալ առեր են, և Ժուարէզ փոխստական կը պարտի եղեր նոր ապատամն մը գտնելու համար։

ԳԱՂԳԻՒ

Լիմի մէջ բաւական մեծ խռովութիւն մ՚եղեր է թատրոնը բացուելուն առթիւ, որոց Ցնօրէնը՝ Գ. Ռափայէլ Ֆէլիքս՝ չի դիտցուիր ինչ պատճառաւ հասարակութեան տուելի եղած էր։ Թատրոնին մէջ առաջին ներկայացումը չէ սիներով արդիւնաւէտ եղաւ, ամբոխը Գ. Ռափայէլի տանտանջեւ գաղեր եւ թշնամանալիր աղմուկ մը հաներ է զրանը առջեւ։ անկից ալ Աւլէսթիոն թատրոնը երթալով փոդցին քարերովը բոլոր պատուհաններուն ապակիները վար առեր եւ դուռները կոտրեր է։ Ոստիկանութիւնը չկրնալով խռովութիւնը մեղմել, քանի մը վաշտ հեծեալ եւ հետեւակ զօրք ալ եկեր եւ հարիւր կրցեր են սուրներու սպառնալեօք ամբոխը ցրուել։ Մէկ մարդ մը միայն վիրաւորուեր է։

ԱՆԳԼԻԱ

Աղքատաց վերատեսչութեան տարեկան տեղեկագրին նայելով, անցեալ տարի աղքատաց օգնութեան համար Անգղիոյ մէջ ծախք եղած ստակին գումարը 6,423,383 սթերլին վրայի կը հասնի։ Այս ծախքն անցեալ տարիներուն վրայ նուազ է, ըստ որում աղքատաց թիւն օր քան զօրնուազելու վրայ է։ 1849ին հասարակաց ողորմութեամբ տրուած աղքատներն Անգղիոյ բոլոր բնակչաց վրայ հարիւրին 6.2 հաշիւ կըլլային։ իսկ անցեալ տարի որ բամբակին ազութեան պատճառաւ շատ մը գործաւորներ ալ պարապ մնացած էին, աղքատաց թիւը հարիւրին 4.9 հաշիւ կըլլար, կամ 1849ին 228 823։ իսկ 1860 ին 132,120։ եւ 1863ին բամբակին սուղ ատենը 221,823։ «Այս վիճակագրութիւնները, կըսէ Թայմզ, խիստ գոհացուցիչ ապացոյց մը կընծայեն երկրին աճեցուն բարեկեցութեանը վրայ։ Հիւանդութիւնէ եւ աղքատութենէ բոլորովին ազատ չենք կրնար ըլլալ երբէք։ բայց ծուլութեան ու անոր յարակից մոլութեանց պակսին ալ բարգաւաճութեան գլխաւոր բարեաց մէկն է»։ Ասկից զատ 1,850,000 սթերլին լիրա ծախք եղեր է հասարակաց առողջութեան օգտակար չինութեանց համար, որոյ վրայ ալ աշխատող գործաւորները հասարակաց ողորմութեան կարօտ չեն մնացեր։ Խորհրդարանն օրէնք մը դրած է նաեւ որ ամեն շաբթու աղքատաց վերատեսչութեան կողմանէ քննիչ մասնաժողով մը գործարանները պտտի, եւ գործաւորաց վիճակին վրայ տեղեկագիրներ հաղորդէ։

Անգղիոյ մէջ փողոցները թափառող մուրացկաններուն ազգմութիւն չարուիլը՝ շատ անգամ լսած եւ անդիմութիւն համարած ենք։ բայց վերոգրեալ հաճաւոտ տեղեկութիւնները կարգացողները պիտի համոզուին, որ անգիացիք՝ իրենց գործնական ազգ՝ զգացում չեն փնտռեր, այլ աղքատութիւնը նուազեցընելու եւ աղքատաց գործ գտնելու համար մեծամեծ ծախքեր ընելով, թափառական մուրացկանութեան ալ քաջալերութիւն չեն տար։ Աղքատութիւնը ողորմութեամբ չվերնար, այլ աղքատին իր ապրուստն իր աշխատութեամբը ճարելու միջոցները հայթայթելով։ Անհատ մը այսպէս կը յաջողանայ։

ՀՆԴԿԱՍՏԱՆ

Կալկաթայէն Մանիթէօր լրագրին գրուած նամակ մը կը ծանուցանէ թէ Կալկաթայի, Մատրասի եւ Պոմպայի քաղաքաց մէջ հաղորդակցութիւն հաստատելու համար չնուիլ սկսած երկաթուղիներէն եւ հեռագիրներէն զատ, անդրկիական կառավարութիւնն իր ուշադրութիւնը դարձուցած է Պուրմանի երկրին վրայ, որուն դէմ մօտերս զինուորական նոր արշաւանք մը կը պատրաստուի։ Այս երկիրը Հիմալայա լերանց շղթայն տակը կիյնայ, որք զայն Թիպէթէն կը բաժնեն եւ 80 մղոն երկայնութիւն եւ 50 մղոն լայնութիւն ունի։ իսկ բնակիչները՝ քանի մը հարիւր հազար հոգի հազիւ կըլլան, բոլորն ալ Հնդիկ եւ Պրահմայի կրօնքին։ Անգղիոյ կառավարութեան նպատակն է աւազակութեամբ ապրող Պուրմանի վայրենի բնակիչները զսպել, Հընդկաստանի, Թիպէթի եւ Զինաստանի մէջ առեւտրական հին հաղորդակցութեան՝ ճանապարհները բանալ եւ Քրիստոնեական ժառանգութեան սահմանապլուխներն ապահովել։

ՉԻՆԱՍՏԱՆ ԵՒ ՃԱՊՈՆ

Զինաստանի կայսրութիւնը դարձեալ նոր ապստամբութեան մ՚առարկայ եղած է։ Թէբինի ըսուած ապստամբները բոլորովին հաղթարարած են, բայց Նանկինի ատենն նոր ապստամբ մ՚ելնելով՝ Բէքինի մայրաքաղաքը հաներ, եւ երիտասարդ կայսրն ու իր խնամակալները հաղիւ կրցեր են փախչելով ինքզինքնին ազատել։ Այս մեծ յեղափոխութեան վրայ տակաւին ստոյգ տեղեկութիւններ չկան, եւ չգիտցուիր թէ ով են այս ապստամբները կամ իրենց յաղթութիւնն ինչ վախճան պիտի ունենայ։

Ճարոնի կայսրութիւնը խաղաղ վիճակի մէջ է, եւ այս կողմէն նոր դեսպանութիւն մը Գաղղիա հասած է, որ նաւարանները ու զինուորական գործարանները աչքի կանցնէ։

ՊԻԼԻ

Հարաւային Ամերիկայի մէջ Պիլիի հասարակապետութենէն առնուած վերջին լուրերը եղերակատակ են։ Պիլիի սահմանադրութիւնը, թէպէտ ազատամիտ եւ լուսաւորեալ մտօք հաստատուած է, բայց եւ այնպէս իր հինգերորդ յօդուածը բոլոր հասարակապետութեան մէջ կաթոլիկ կրօնքէն զատ ուրիշ կրօնք չընդունիր։ Ասանկ յօդուած մը փոխուիլն կարօտ էր, եւ աղատամիտ եկեղեցականները Գրիթէզ ըսուած ազգային ժողովին մէջ կրօնական թոյլտուութեան սկզբունքը կը պաշտպանեն։ Հայր Իւկարթ ըսուած վարդապետ մը, որ իր արտաքոյ կարգի կրօնամոլութեամբը նշանաւոր եղած է, ազատամտաց առաջարկութիւնը խափանելու համար եկեղեցին ժողով մը կը գումարէ, մեծագոյն մասը կանայք։ Այս այն հայր Իւկարթն է, որ երկու տարի առաջ Սանթիակօ քաղքին մէկ եկեղեցւոյն մէջ կրօնական մեծ հանդէս մ՚ընելով երկու հաղար կանանց հրոյ հարակ ըլլալուն պատճառ եղաւ։ Հայր Իւկարթ երեք ժամ չարունակ կիներուն քարոզ կուտայ յորդորելով որ Յուդիթի պէս Հոլոփեռնէսի գլուխը կտրեն։ «Աստուած ինքն ալ, կըսէ, անմեղող է, եւ միշտ անանկ եղած է։ թէ որ անմեղող չըլլայ, Աստուած չըլլար։ Աղատամիտք ազէտ եւ խաթերայ են, որ աղատութիւն ու իրաւունքն իրարու հետ կը չխառնեն։ Ամեն մարդ զմտալու, ըսպանելու ազատութիւն ունի, բայց իրաւունք ալ ունի։ Ա՛յ, անչուշա...։ Երբ որ հերետիկոսութիւնը մէջ չերթիս մնէ, պ՚ութիւնը ուր պիտի մնայ»։ Վերջապէս այնչափ կընէ որ ջերմեռանդ պատանիներուն գլուխը կը տաքնայ եւ սրդոյին ժողովին դուռը վազելով սարսափելի աղմուկ մը կը փրցընեն։ Ազգային պահապան զօրքը կը փութայ խռովութիւնը մեղմելու, բայց գոռումգոչումն աւելի կը շնանայ, մեկ կողմէն «Կեցցէ կրօնք» կը պոռան։ միւս կողմէն ալ ազատամիտները՝ «կորսուին կրօնամոլք» կաղաղակեն։ ապրիէն «մեռնին հերետիկոսք եւ ազատամիտք» կը կրկնեն։ անդէն ալ «կորսուին հիզվիթները» կը պա-

ՀԱՆԳԻՍՏ

Տ. Տ. ՄԱՏԹԷՈՍԻ Ս. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ԵՒ ԽՆԴԻՐ ԸՆՏՐՈՒԹԵԱՆ ՆՈՐ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ

ՄԱՏԹԷՈՍ սրբազան Կաթուղիկոսը ոչ եւ է, այլ հանգեաւ առ Աստուած։ Ոչ Պօսիւէի հանճարն ունինք, եւ ո՛չ ալ գրամանականներ յօրինելու գիտաւորութիւն։ Մահադոյժ լուրն արդէն տարածուեցաւ բոլոր այն տեղերը, ուր Լուսաւորչի ցան և ցիր եղած զաւակները կը բնակին, և ամէն տեղ ալ, եթէ չենք սխալիր, նոյն ազդեցութիւնն ըրաւ, զոր անակնկալ և յանկարծահաս դիպուած մը կունայ ընել։ Հանգուցեալ Ս. Կաթուղիկոսին վերջին վայրկեաններուն վրայ տակաւին տեղեկութիւն մը չունինք, և չի գիտենք թէ ի՞նչ էր իր հիւանդութիւնը, զոր չէինք լսած։ Եւ թէպէտ տեսած էինք որ Ս. Կաթուղիկոսն իր նամակները «վշտալի» կ'ստորագրէր, սակայն իր վիշտն առաւել բարոյական կերեւէր քան թէ ֆիզիքական։ Հարկաւ հեռագիրներ դալիք լուրերն այս կէտերուն վրայ լիովին բացատրութիւն կուտան, և իրաց ամէն պարագայները մեզ կը յայտնեն։

Քանի մը տարիէ 'ի վեր Ս. Էջմիածնի վանքը ողբալի երկպառակութեան տեսարան մ'եղած էր դաս մը վանականաց և Ս. Կաթուղիկոսին մէջ։ Ընթերցողք կը յիշեն նաև որ Լուսաւորչեան Խաչիկ կոմսին մէկ նամակին առթիւ, որ զՍ. Կաթուղիկոսը կը հրաւիրէր Ռուսիոյ տերութեան կանոնաց համաձայն եւս ըսենք պահանջմանց դիմաց նիզ, ապա թէ ոչ հրաժարիլ, Մասիս ջերմ պաշտպան հանդիսացաւ ազգային իրաւանց։ Ո՞ւր մնաց այն թշուառ վէճ։ ի՞նչ փաստեան ունեցաւ։ Եւ եթէ տակաւին վերցած չէր, Ս. Կաթուղիկոսին անակնկալ մահն ի՞նչ վիճակի մէջ կը թողու տարակոս ոգիները։ Երդեօք վանքին մէջ կուսակցութիւններ կա՞ն տակաւին իրարու հակակիր։ արդեօք երկպառակութիւնը դադրա՞ծ է։ Եւ եթէ դեռ հակառակութեան կայծերը մարած չեն, ինչպէս որ կերեւի անցեալ շաբթու մեր հրատարակած Տփխիսի նամակէն, արդեօք նոր խռովութիւններ պիտի եկնե՞ն։ Երդեօք փաստաբեր եկեղեցականներ՝ կաթուղիկոսութեան հանելու փափաքանօք Աղը տակն 'ի վայ պիտի ընե՞ն։ Ոչ գիտե, արդեօք չպիտի՞ դան այնպիսի ազդեցութիւններ և ճնշումներ, որոց շատ անգամ ենթակայ եղած է մեր Ազգը և մեծամեծ դժուարութիւններով հաղիւ կրցեր է աղատիլ։

Այսպէս անթիւ հարցումներ կը ընանք բերել մեր առջև։ իրաց վիճակը կարծուածէն աւելի ծանր, աւելի փափուկ և դժուարակոնձիւ է։ Ընտրութիւն մ'ունինք ընելիք և անկից եաքը պիտի ըսենք «Կաթուղիկոսը մեռաւ, կեցցէ՛ նոր Կաթուղիկոսը»։ Դժբաղդաբար ամենէն դժուարն ալ այս ընտրութիւնն է, վասն զի ո՞ւր պիտի գտնենք մեր փնտուած արժանաւորն անձը։ Ուսիոյ ազդայնոց մէջ անոնք՝ որ արժանի էին հանգուցեալ Կաթուղիկոսէն, մեր աչաց առջև կը դնեն թէ ահա Տաճկաստանի մարդը, անփոյթ և անգործ։ Բայց ո՞ւր էր աւելի արժանաւորը։—ասիկա մոռացող չկար։ հիմա շատ երջանիկ պիտի ըլլանք եթէ զայն գտնենք։ Ուրեմն Հա՛յք Տաճկաստանի և Ռուսաստանի, ահա՛ ձեզ նոր ընտրութիւն մ'ալ։ դուք ամենք ալ մի և նոյն ցեղէ էք և մի և նոյն եկեղեցւոյ զաւակ։ փնտուեցէք արժանաւորը, հայրենասէրը, ուսումնականն ու գործունեայն, և զայն ձեզի Կաթուղիկոս ընտրեք, առանց ուրիշ նկատումներ ընելու։ և Եկեղեցւոյն օգուտը այս ինչ կամ այն ինչ տեղւոյ մէջ սահմանափակ ընելու։ Մանաւանդ խակարթ հնարներուն, ազատամիտք յաղթող պիտի ելնեն, եւ Քրիստի մէջ ալ կրօնական ազատութիւնը, որ արդէն գործնական դարձած կար, սահմանադրութեան սկզբանց մէկը պիտի ըլլայ։

Մայրաքաղաքիս ազգային երեսփոխանութենէն վախճանելոյ, բացակայիցս, և վերնակաւ հրաժարելոյս տեղ նորերու ընտրութիւնները՝ որ հանձարակ հիւանդութենէն առաջ սկսած և մեծ մասամբ ետ մնացած էին, հեղաշրջեալ կատարուիլ սկսան։

Երդէն կատարուածն է Գէշկիթաշի երեսփոխանաց ընտրութիւնը, որուն օրինաւորութիւնը Գօրծադիր Յանձնաժողովոյ կողմէն ստուգուած և փարեցութեան կողմէն ալ փաւերացած է։

Յիշեալ դիւղէն ընտրուած նոր երեսփոխաններն են՝

Առաքել Սիսակ էֆէնտի Տատեան

Գօղոս էֆէնտի Աշնանեան

Կարապետ Ս. Խութիւճեան։

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Մայրաքաղաքիս աւստրիական դեսպան Պ. Իրօքեշ Օսթէն սեպուհը՝ որուն համար հրաժարական տուեր է ըսուած էր, հեռագրով իմաց տուած է Մայրաքաղաքս թէ այս լուրն անհիմն է, և թէ մեծ օրէն Պ. Պօլնս պիտի վերադառնայ իր դեսպանական պաշտօնը շարունակելու։

—Կըսուի թէ Ծովախոտի մաքսատան դործակատարներէն ոմանց վրայ դողութեան կասկած ըլլալով՝ բանտարկուեր են և քննութեան ու դատաստանի պիտի ենթարկուին։

—Կարինէն օգոստ. 24 թուով մեզ դրուած նամակ մը կը ծանուցանէ թէ քօլէրան Բարերդի մէջ բաւական սաստկութեամբ ճարակելէ ետեւ Կարնոյ մէջ ալ երեւան ելեր է։

Նոյն նամակը կը ծանուցանէ նաև թէ Գեր. Իրբմեան Մկրտիչ Ս. արքեպիսկոպոսը՝ Մշոյ Ս. Կարապետի վանուց միաբանութենէն վռնտուելով՝ Կարին եկեր նստեր է, և ազգային վարչութեան նոր անօրէնութեանցը կսպասէ։

—Ընդեալ շաբաթ օրը եղած Մասիսի մեծ թերթին ներքին լրոյ մէջ՝ նոյն շաբթուան մանր թերթին հրատարակութեան օրին համար սխալմամբ կը չընդունուի ըսուեր է փոխանակ երեքշաբթի, և ասկէց ուրիշ սխալ մը հետեւեր է, այսինքն Ս. Պատրիարքին արքունի պալատը երթալուն օրն ալ՝ փոխանակ երեքշաբթի՝ չորեքշաբթի հաստատելու իմաստ առեր է։

Ր. ԴՈՒՈՒՆ

ՕԳՈՍՏ. 25Ի ՀՐԵՒԷԼՈՅ ՕԳՆՈՒԹԵԱՆ ՑԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎ

Հինգերորդ ցուցակ ստորագրութեանց

Նախընթաց ցուցակներուն գումարը զուրուշ	1,683,240
Վասիլ. Հիւսէյին փաշա, դայմակամ Սպարապետի	20,000
Հալիլ պէյ, դեսպան Բ. Դրան 'ի Բեղրատուրկ	50,000
Սաղիէթ փաշա, Նախ. Տարը-Շուրայի	3,500
Մէհմէտ Վահիտ էֆէնտի, անդամ	2000
Գէրիզ Սելիմ փաշա » »	1500
» Սայիտ » » »	2000
» Հիւսնի » » »	2000
» Բիֆաթ » » »	2000
Մաշուդ փաշա, կառավարիչ Քօճա-Իլիի	1000
Ահմէտ պէյ, Ցնօրէն Թղթակցութեան դիւանի Սպարապ. Դրան	1500
Մուսթաֆա էֆէնտի, անդամ Տարը-Շուրայի	1250
Լիվա Մէհմէտ փաշա	1250
Լիվա Գասրի փաշա, արարողապետ բանակին	1250
Թէֆիք էֆէնտի, համարակալ Սպարապետի Դրան	1250
Համսի պէյ, անդամ Տարը-Շուրայի	1250
Վասֆի էֆէնտի » »	1250
Մոսիւ Ամէնէրսին, դործակատար դեսպան Շվէտի	1000
» Թիմոնի, թարգման դեսպանատան Շվէտի	200
Բիզա պէյ գնդապ. անդամ Տարը-Շուր.	300
Սայիտ պէյ » » »	300
Նուրի պէյ » » »	200
Հաֆըզ պէյ » » »	1000
Սալիմ պէյ » » »	250
Հալիլ պէյ » » »	250
Եշրէֆ պէյ » » »	300
Աղաուլլահ պէյ » »	250
Սատրպ պէյ քարտ. Սպար. Դրան	2500
Պէքիր էֆէնտի երկր. անօրէն Թղթակց. Սպար. Դրան	500
Սէնիհ էֆէնտի, դիւանապետ Ս. Դ.	1000
Վահիտ պէյ, քարտ. զինուոր. մասակարութեան	500
Հաճի Հալիլ պէյ, դիւանապետ քարտուղարութեան Նիզամիէի	500
Շերաֆէտտին էֆէնտի, քարտ. զինուոր. տաճկարութեան	250
Բաուքի պէյ դիւանապետ թղթակցութեան Սպար. Դրան	250
Ճաֆէր էֆէնտի պաշտօնատար Ս. Դ.	250
Նուսուքի պէյ » » »	250
Էօմէր էֆէնտի » » »	200
Իսմայիլ էֆէնտի » » »	150
Միհնատ էֆէնտի » » »	150
Մուդիմ էֆէնտի » » »	150
Էմին էֆէնտի » » »	100
Ահմէտ էֆէնտի » » »	100
Իպրահիմ էֆէնտի » » »	200
Բաքի էֆէնտի » » »	150
Պէհչէտ էֆէնտի » » »	100
Մէհմէտ էֆէնտի » » »	150
Հաճի Էօմէր էֆէնտի » » »	100
Օսման պէյ » » »	75
Հաճի Ֆէյզի պէյ » » »	75
Մուխտար էֆէնտի անդամ Բիւնամէնի դիւանին	100
Նազիֆ էֆէնտի	50
Մուսթաֆա էֆէնտի	50
Սայիտ էֆէնտի Նայիպ Իզմիրի	500
Օսման պէյ գնդապետ	300
Սիւլէյման էֆէնտի, անդամ ժողովին Իզմիրի	100
Իսմայիլ պէյ տեղ. գնդ. Ցնօրէն նաւարանի Իզմիրի	250
Ճեմալ պէյ, անդամ ժողովին »	100
Մուսթաֆա աղա հազարապետ՝	150
Հաճի Իպրահիմ էֆէնտի, Ցնօրէն Եվրոպական Իզմիրի	250
Հիւսամէտտին էֆէնտի Մալ միւտիրի Իզմիրի	320
Սերմէտ էֆէնտի	90
Հաֆըզ աղա անդամ ժողովոյ Իզմիրի	300
Հաճի Սիւլէյման պէյ նախագահ առուտր. ատեն. »	150
Իսմայիլ պէյ անդամ ժողովոյ »	150
Նիքօլաքի էֆէնտի » » »	200
Մէհմէտ էֆէնտի » » »	100
Հաֆըզ էֆէնտի օղնական Մալ միւտիրի »	200
Խալիս էֆէնտի պաշտօնատար »	90
Ահմէտ պէյ » »	50
Հասան էֆէնտի վարձակալ »	200
Եշրէֆ էֆէնտի անդամ առուտր. ատեն. »	100
Գասպար էֆէնտի անդամ առուտր. ատեն. »	100
Մէհմէտ էֆէնտի պաշտօնա. »	20
Հաճի Պէքիր աղա »	40
Մինաս էֆէնտի »	50
Իսմաղաուէ Մուսթաֆա պէյ Գարասաուլու	50
Հալիմ պէյ որդի Մուսթաֆա պէյի	50
Գէմալ » » » »	40
Պ. Բոէնկա, հրատարակիչ եւ տէր Վիզանթիա լրագրին	500
» Թ. Նօրկիրատէս յոյն վաճառական	100
» Նիքօլա Լէոնի » »	50
» Գոսթի Փաղիլոսի » »	50
Սալիհ աղա Ռասիկան, գործ 'ի Գարասու	50
Գումար զուրուշ	1,794,890

Գանձապահ Ցանձնաժողովոյ

13/25 օգոստ. 1865 Ս. ԱՐԶՈՒՄԱՆ

Վարագայի Հայափառ լրագիրը՝ որ ազգին եկեղեցականներն ու երեւելիները բամբասելու առիթ կը փնտռէ միշտ, իր 210 և 211 թիւերուն մէջ Նիկոմիդիոյ հանգուցեալ առաջնորդ Գեր. Տ. Յովհաննէս Ս. Էրբ Եպիսկոպոսին վերայ սուտ ու սխալ լուրեր ու անհիմն ամբաստանութիւններ հրատարակած ըլլալով, Պահանջիկին պատուաւոր և արժանահաւատ անձ մը՝ յանուն արդարութեան և ճշմարտութեան՝ հետեւեալ նամակը գրած է մեզ, որուն մէջ ընթերցողք կը տեսնեն թէ Վարագա յատուկ դիտաւորմ մ'ունեցած է միշտ և ամեն առթիւ յիշեալ սրբազան Էրքեպիսկոպոսը բամբասելու և անխնայ վատահամբաւելու՝ մինչև իսկ իր վերջին ժամերուն մէջ, առանց ամօթի կոխելով պատշաճից և մարդկութեան ամեն օրէնքները։ Այսպիսի վատ ընթացքի մը ինչ հոգիէ կամ շարժառիթներէ յառաջ դալը՝ բարեսէր ընթերցողաց կը թողունք մակաբերել։

Պաղչէճիկ 6 սեպտ. 1865.

. . . խմբագիր.

Ներկայ հանճարակ հիւանդութեան ըրած կատարածներուն վրայ ընդհանուր մարդկութեան նկատմամբ որչափ որ կը ցաւինք, նոյնչափ առաւել ցաւերնիս կը կրկնապատկի երբ անոնց թուոյն մէջ կը տեսնենք և այն օգտակար անձինքը, որք մարդկութեան մէկ ճիւղին կամ ազգի մը բարոյական ու քաղաքական վիճակին վրայ հսկողութեան պաշտօնակատար են, իւրաքանչիւրն յիւրում կարգի։

Այսպիսի տարաժամ գնացողներու մէջ է նաեւ վիճակիս Գեր. Առաջնորդ Տ. Ստեփանոս Սրբազան արք եպիսկոպոսն Մաղաքիան, որ օգոստոս ամսոյ 24ին երեքշաբթի օրը ժամը 8ին Պաղչէճիկ գիւղիս մէջ առ Աստուած փոխեցաւ եռօրեայ հիւանդութենէ զկնի։ Իրրեւ հովիւ հոգեւոր՝ իր ա-

---

մասխանեն։ Քանի մը պառաւներ ալ ձիաոր զօրաց առջեւը նետուելով խեղանդամ ելան։ Բայց կիրեւի որ հակառակ Հայը խիարթի հարներուն, ազատամիտք յաղթող պիտի ելնեն, եւ Քրիստի մէջ ալ կրօնական ազատութիւնը, որ արդէն գործնական կերպով կար, սահմանադրութեան սկզբանց մէկը պիտի ըլլայ։

ԽՈՍՔ ՀԱՅՈՑ

ռանձնական մաքուր վարուցն հետ, եւ իբրեւ մարդ հոգեղէն ունեցած թերութեանց վրայ խօսիլ աւելորդ է, քանզի նա այժմ Աստուծոյ ահաւոր ատեանին առջեւն է. բայց երբ այսպիսի առաքինի արքեպիսկոպոս մը նաեւ իւր մատուռն դատն պարագային մէջ, անտարդ եւ անբարի կրնէ չարդարեալ որոերու հաղորդած տեղեկութեամբն լրագրի միջոցաւ կը բամբասուի, անկարելի է՝ 'ի սէր ճշմարտութեան՝ լռել այդպիսի բանդագուշանաց դէմ որ Վարագայի Հավատիսի Նիկոմիդիոյ թղթակիցը անզգուշաբար կը գրէ. Նոյն լրագրին 210 եւ 211 թիւ թերթերուն մէջ ըսուած է Ս. Հանգուցելոյն համար, որ մինչդեռ Քօլէռան կոտորած կընէ Իզմիտի մէջ, ինքն առանի Օվաճդ գիւղը քաշուեր է. ասիկա բոլորովին սուտ է, քանզի Ս. Առաջնորդը Օվաճըլս գնացած ատեն հիւանդութիւնը տակաւին ճարակած չէր, եւ Նորին Սրբազնութեան Օվաճըլս երթալը իր հանգստութեան համար չէր, այլ նոյն գիւղին հոգեւոր պիտոյիցը համար էր, գլխաւորապէս քահանայայու ընտրելու եւ ձեռնադրելու համար, որուն կարօտութիւն ունի նոյն գիւղի եկեղեցին. Այսպէս Հովսեփ մը իր հօտին այցելութեան երթալը իբրեւ վատութիւն կը հրատարակուի 'ի լուր աշխարհի, մինչդեռ նա՝ ըստ իւր հոգեւոր պաշտաման՝ նոյն գիւղին մէջ Քօլէռա ախտին մուտքը տեսնելով, ամեն քաջալերութիւն եւ մխիթարութիւն կը մատուցանէր.

Իսկ Ն. Սրբազնութեան Օվաճըլս գիւղէն Պաղչէճիկ գալը, որուն Վարագայի Թղթակիցը ե՞՛չ կըսէ, անդէտ ատութիւն է. քանզի յաւուրն հրաւիրանօք եկած էր նա 'ի գիւղս, եւ երկու քահանայ երկու իշխան Օվաճըլս երթալով Պաղչէճիկ ելեր էին. եւ այս տեղալ Պատրիարքարանին կողմէն բժիշկ ուղելը իր անձնական պիտոյիցը համար չէր, այլ գիւղին երեւելեաց առաջարկութեանմէն էր, որ ներկայ եւ ապագայ ղղուշութեան համար յատուկ բժիշկ մը կը խնդրէին գիւղին համար.

. . . խմբագիր, ինչպէս կերեւի, այս սխալ տեղեկութիւն գրողը կամ գրողները մանաւոր դիտաւորութիւն մ'ունին հանդուցեալ Սրբազանը ամեն պարագայի մէջ անուանարկ ընելու, ինչպէս քանիցս անգամ ալ առաջուց գրեր էին, որոց վրայ այժմ խօսիլ անպատեհ է, եւ որոց Հանգուցեալը արհամարհոտ լռութեամբ պատասխանած էր. եւ գուցէ ատով քաջալերութիւն առած է Բէ՛ւ Լ՛ոյ Եմէն Թղթակիցը*.

Անցեալ օր Կէյվէն կողմէն ալ գիտանական բարեկամ մը այսպիսի սուտակապատ զրպարտութիւններէ չմոթնալ կը գրէր ինձ թէ «Ընդէր արդեօք առանց օծման եւ օրինաւոր կարգաւորութեան, որպէս լսեմք, աճապարեալ ամբարեալ է ընդ դեսին». Այս բարեկամին ալ պատասխանը սոյն առթիւ պատուական լրագրոյդ միջոցաւ կուտամ, որպէս զի եթէ ուրիշներ ալ գտանին այդպէս գայթակղեալ, սրտերնին հանդարտի.

Ինչպէս որ վերը գրած եմ, Ս. Առաջնորդը ժամը 8 ին վախճանեցաւ Քօլէռայի սարսափելի ախտով, 'ի դերեւ հանելով այն ամեն աշխատութիւններն ու հոգածութիւնները զորս մատուցին երեւելիք եւ ժողովրդականք գիւղս 'ի դարման հիւանդութեանն. Նոյն օրը խնդրանօք եկած Իզմիտի նահանգական բժիշկ Տօքթոր Տէպրիքը գիւղին մէջ ըլլալով, ժողովի մէջ հարցուցաւ թէ կարելի՞ է արդեօք թաղումը վաղուան ձգել հանդիսաւոր կերպով կատարելու համար. բժիշկը պատասխանեց որ ոչ միայն իմ կարծիքս՝ այլ եւ Պօլսոյ առողջապահական ժողովոյ վճիռն այս է, որ այս հիւանդութիւնը յետ մահու տարախիկ է, ուստի այդպէս երկար թողուլը վատագործ է եւ պէտք է թաղել. Այս խօսքին վրայ ժամը 9ին քահանայք սկսան հոգեւոր աղօթքներն եւ օծման խորհուրդը կատարել մինչեւ իրիկուան ժամը 12ը, որ ատեն հոգոյն աւանդեցաւ հանգուցեալն մարմինը 'ի նորոգումն յաւիտենական կենաց, եկեղեցւոյս աջ կողմը պահարանին առջեւ գտնուած գետնին մէջ, ուր որ ունինք նաեւ նահատակի դերեզման մը. Հետեւեալ օրը թէ գերեզմանին վրայ եւ թէ եկեղեցւոյ մէջ ըստ արքորոշութեան մնացեալ հոգեւոր ընթերցումներն ալ աւարտելով, հինգշաբթի օրն ալ հանդիսաւոր պաշտօն եւ պատարագ մատուցաւ 'ի ներկայութեան Տ. Եփրեմ եւ Տ. Միքայէլ Հնորհափայլ վարդապետաց, որք ամապարեր էին Արմաշէն 'ի տես Սրբազանին եւ չհասեր էին. Ահա այս է . . . . խմբագիր, իրաց ստոյգ պատմութիւնը, զոր ակնատես ըլլալով՝ ձեր պատուական լրագրոյն միջոցաւ հրատարակութեան կը բաղձամ 'ի սէր ճշմարտութեան.

Գաւառիս երեւելիներուն ընտրութիւններն քիչ օրէն լսմնալու վրայ ըլլալու վրայ ըլլալով, կ'յուսանք որ 'ի մօտոյ առաջին գումարման մէջ առաջնորդական ընտրութեան ամենակարեւոր խորհրդոյն կզբաղին, որպէս զի բանիրուն ազգասէր ու քաջագործ Արքեպիսկոպոսի մը յանձնուի այս բազմահայ վիճակը, որ չատ կիսալ խընամոց եւ հոգածութեանց կը կարօտի, մանաւանդ Արմաշու հոչակաւոր վանաց նկատմամբ, որոյ նիւթական եւ բարոյական տաճարներուն քայքայեալ վիճակը հիմնական եւ անհրաժեշտորոգութեան պէտք ունի, Աստուածասէր եւ ուսումնասէր առաջնորդի մը վերակացութեամբ. եթէ ազգային Կեդրոնական Վարչութիւնը դարձեալ մը ցանեալ թողու վանահայրութիւնն ու առաջնորդութիւնը.

Մնամբիրելի Աղդիս բարօրութեան եւ յառաջադիմութեան ցանկացող Հայ մը

Լրագրոյս 701 թուովը ծանուցանենք թէ քօլէռային ճարակած օրերը Պէշիկթաշի հայոց դերեզմանատան մէջ մեռեալ թաղելն արգիլուեցաւ՝ ինչպէս նաեւ Իզմիրի եւ Օրթագիւղի հայոց եւ ուրիշ ամեն ազգաց դերեզմանատունները, որը թաղելու մէջ կամ բնակութեանց մօտ կը գտնուէին. Այսպերական բարեխնամ կառավարութիւնը՝ որ համաճարակ հիւանդութեան մահաշունչ հրգեհը մարելու եւ վատնդելոց օգնութեան հասնելու համար բնաւ ըստ հողութիւն չմնայեց, առողջապահական օրէնսից պահանջած այս զոհողութիւններն ալ ընելու եւ ընել տալու հարկադրեցաւ, եւ հիմա մայրաքաղաքիս շքեղակայները՝ ամեն թաղելու, ամեն դերեզու, եւ ամեն ազգաց համար յատուկ դերեզմանոցներ որոշելու կ'ըլլան.

Սակայն Պէշիկթաշի հայոց դերեզմանատան արգելքն՝ 'ի սկզբան նոյն գիւղին հայոց համար բացառիկ երեւոյթ մ'ունենալով, ժողովրդեան ոգեւոր մասին մէջ դժգոհութիւն ու յուզմունք պատճառեց, եւ քանի մ'անխոհեմ անձանց բանտարկութեան առիթ եղաւ՝ հակառակ գիւղին թաղական խորհրդոյն խոհական եւ զգուշաւոր ջանքին՝ որովք կաշխատէր միամիտ ժողովրդեան մէջ տարածուած սխալ կարծիքը փարատել եւ անոնց մէջ ծագած անկարգութեանց առաջքն առնուլ.

Լրագրոյս խմբագիր անօրէնն ալ յիշեալ թաղական խորհրդոյն անգամներուն մէկն ըլլալով, դերեզմանատան պատճառաւ ծագած տարաձայնութիւններն ու գործուած անկարգ եւ ապօրինաւոր գործերը ժամանակին հրատարակել պատշաճ չդատեց, խորհելով ոչ իր հրատարակութիւնը՝ փոխանակ յուզմունքն հանդարտեցնելու՝ կրնար առաւել եւս արծարծել, եւ անկարգութեան գործիք եղող մէկ քանի խեղճ ոգեներու յանցանքն եւ հետեւարար պատիժը ծանրացնելու ջատագով ըլլալ. Ուստի խոհեմութիւն համարեր էր բանտարկելոց արձակման եւ գիւղին մէջ ծագած տարաձայնութեանց փարատելուն սպասել.

Բանտարկեալները սեպտ. 2 ին ազատեցան, եւ թաղական խորհուրդն ալ այս երկուշաբթի օրը գիւղին յարգի եւ խելահաս բնակիչներն 'ի ժողով հրաւիրելով գերեզմանատան խնդրոյն սկիզբէն 'ի վեր անցած անցքերուն եւ իր բռնած ընթացքին ու գործողութեանց տեղեկագիրը ներկայացուց. միանգամայն թաղին անդորրութեան, եկեղեցւոյն պայծառութեան եւ երկու սեռի վարժատանց յարատեւ բարեկարգութեանը վերաբերեալ քանի մ'առաջարկութիւններ ըրաւ. Ժողովն իր գոհութիւնը յայտնեց թաղական խորհրդոյ բռնած ընթացքին, անոր առաջարկութիւններն յօժարութեամբ ընդունեց, եւ իր համամտութիւնն ու աջակցութիւնը խոստանալով՝ վարժատանց կանոնաւոր ընթացքին շարունակութեանը օժանդակելու համար հինգ ուսումնական անձերէ մնայուն յանձնաժողով մը կազմեց, որպէս զի թաղական խորհրդոյն հսկողութեան ներքեւ վարժատանց յարատեւ բարեկարգութեանը գործակցին եւ պէտք եղած նպաստը հաւաքեն.

Յիշեալ յանձնաժողովին անդամներն են.

Մեծ. Ստեփան աղա Պէշլիկեան.
» Խաչիկ աղա Աիւմիւշեան.
» Խաչիկ աղա Մակաղեան.
» Յարութիւն աղա Մարդարեան.
» Ալիքսան աղա Խորասանճեան.

Ժողովն այս խնդրոյ եւ ընտրութեանց զբաղած ժամանակ, ժողովականներէն ոմանք Պ. Պարագայի Հավատիս լրագրին անցեալ շաբաթ աւուր թերթը հանեցին, հրատարակաւ կարդացին, որուն մէջ գիւղին գերեզմանատան խնդրոյն վրայ սուտ ու սխալ տեղեկութիւններ արուած, եւ Պատրիարքարանը, թաղական խորհուրդը եւ գիւղն յարգի բնակիչները ձրիապէս բամբասուած ու զրպարտուած էին. Ժողովականներէն ոմանք բողոքեցին այն զրպարտութեանց դէմ, եւ առաջարկեցին որ տերութեան օրինաց համեմատ դատ բացուի Պ. Պարագայի խմբագրին դէմ, եւ հրատարակած ստութեանց եւ բամբասանաց արժանաւոր պատիժ խնդրուի. Բայց ժողովականներէն շատերը պատասխանեցին թէ յիշեալ բոզոքական թերթն իր ուսած լուրերը փոքրոյներէն հաւաքած ըլլալով, եւ ազգին մէջ բնաւ համարումու ազդեցութիւն չունենալով, անոր անտեղի բարբանջանացը կարեւորութիւն տալ չէր արժեր, այլ անոր արժանաւոր պատասխանն արհամարհանքն էր.

Սակայն ժողովականներէն ոմանք գիտոյ թիւն ըրին թէ յիշեալ լրագրին իրեն դէմ ցոյց արուած արհամարհոտ լռութիւնէն փատա կառնու միշտ կարծելու եւ հրապարակաւ պարծելու թէ իր գրածները ճշմարտութիւն ըլլալուն համար անպատասխանի կը մնան. ուստի զո՛նէ անոր այս սխալ կարծիքն ուղղելու համար առաջարկեցին որ գերեզմանատան անցից վրայ թաղական խորհրդոյն ներկայացուցած տեղեկագրին ամբողջ հրատարակուի, որպէս զի յիշեալ թերթին ստութիւնները խայտառակին, եւ հայ հասարակութիւնն այս առթիւ ալ հասկընայ թէ ի՛նչ ասոփճան վատահութիւն կը վայլէ այնպիսի լրագրի մը՝ որ ամեն լսածն ու իմացածն առանց ստուգելու հրատարակելով, անտեղի ստութեանց զրպարտութեանց եւ վատահամբաւութեանց դուռ երեւ գրծիք մ'եղած է.

Ժողովն ալ խնդրեց լրագրոյս խմբագիր տնօրէնէն, որ հաճի Մասիսի միջոցաւ ամբողջ հրատարակել յիշեալ տեղեկագիրը, որ Պէշիկթաշի քահանայներէն եւ թաղական խորհրդոյ անդամներէն ստորագրուած, եւ յարգի բնակչաց ընդհանուր ժողովին ընդունուած ու վաւերացած է.

ՊԷՇԻԿԹԱՇԻ
ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՏԱՆ ԽՆԴԻՐԸ
ՏԵՂԵԿԱԳՐ Թ. ԱՂԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴՈՅ
ՊԷՇԻԿԹԱՇԻ

Քօլէռա հիւանդութիւնը գիւղս մէջ ալ ճարակելով, մինչդեռ ամեն մարդ ահով ու սարսափով կը ապրէր, գերեզմանատան խնդիր մ'ալ վրայ դալով՝ թաղական խորհրդոյս մեծ հոգ եւ մտատանջութիւն պատճառեց, եւ վերջապէս բաւական անկարգութեանց եւ իրարանցութեանց առիթ ըլլալով, քանի մը խեղճ անխոհեմներու ալ բանտարկուելուն պատճառ եղաւ գժբաղդաբար.

Ահաւասիկ այս ցաւալի անցքին համառօտ պատմութիւնը.

Յուլիս 10ին Ս. Պատրիարքը յատուկ նամակաւ մը (թիւ 35) խնայուց խորհրդոյն թէ նոյն օրը Բարձր. Փոխարքայէն Պատրիարքարան գիր եկեր է որ կը պատուիրէ թէ Եղբարքն կայսերական Բէօշլին մօտ դտնուած հայոց եւ հռոմէականաց դերեզմանատանց մէջ մեռեալ թաղելը խստիւ արգիլուած է, հետեւաբար Ս. Պատրիարքն ալ խորհրդոյս կը պատուիրէր որ գիւղս մէջ պատահած ենթեցեալներն հայոց ուրիշ դերեզմանատուները թաղուին մինչեւ որ ուրիշ տեղ մը դոյց տրուի.

Հետեւեալ օրը գիւղս ոստիկանութիւնը խորհրդոյս քանի մ'անդամները կանչելով՝ վերոյիշեալ ազդարարութիւնը կրկնեց, վերջապէս Երբայեցի Եղեսարքն գիշերը նամակը պատճառ ցուցնելով, եւ յանուն թաղաւորին պատուիրեց որ այս օրերս մեռեալ չթաղենք եւ թաղել չտանք գիւղս դերեզմանատան մէջ, միանգամայն պատուիրեց որ ենթեցեալներուն երեսը գոց տարուի լռութեամբ, եւ հետերնին բազմութիւն չգտնուի.

Խորհուրդս այս պատուէրները քահանայից հաղորդելով, խորհուրդ ըրաւ եւ որոշեց անոնց հետ որ պատահած ենթեցեալները Երբայի դերեզմանատունը տարուին, վասն զի Պատրիարքին նամակէն այնպէս կը հասկցուէր որ Օրթագեղի դերեզմանատունն ալ թաղելն արգիլեալ էր.

Եւ տեսնելով մեր ազգէն ալ խումբ մը մարդիկ սկսան ըսել թէ մեզ ալ կամ մեր դերեզմանատան մէջ պիտի թաղենք, կամ եթէ ոչ՝ եկեղեցւոյն բակը, եւ այս սպառնալիքը նոյն կիրակի օրը գործադրելու փորձ մ'ալ ըրին. Թաղական խորհուրդս մեծ դժուարութեամբ հաշիւ կրցաւ այս գործին առաջքն առնուլ. Խորհուրդս անդամներէն երկուքը՝ ոստիկանութեան դիմելով ծանուցին որ եկեղեցին մեռեալ մը բերուած է. եթէ թող չարուի դերեզմանատան մէջ թաղել, յունաց ըրածին պէս եկեղեցւոյն բակը պիտի թաղեն. Ոստիկանութիւնը սրդողեցաւ, եւ այս անհնազանդութեանց կանուխ կամ ուշ անպատիժ չմնալը խմացնելով՝ Դուռը գրելու եւ նոր հրամանի սպասելու կայսանք տուաւ. բայց խստիւ պատուիրեց որ մեռեալը եկեղեցւոյն մէջ չի թաղուի.

Խորհրդոյս անդամոց ալ ջանքն աս էր. ուստի գործոն եկեղեցին եւ ամբոխին ըսին թէ ա՛ր կուգան հոն տանին թաղեն, միայն թէ եկեղեցին չթաղեն. եւ մեծ դժուարութեամբ մեռեալը եկեղեցին դուրս հանել ուզին, զոր ամբոխը տարաւ դերեզմանատունը թաղեց, եւ ոստիկանութիւնն ալ գլխ չի կեցաւ.

Այն օրէն եւեւ յոյները նոր էն շրջանակեցին իրենց մեռեալներն իրենց դերեզմանատունը տանիլ, հայերն ալ անոնց օրինակին հետեւելով գիւղս գերեզմանատունը տանիլ թաղել սկսան. եւ ոստիկանութիւնն ալ յայտնապէս եւ բանութեամբ գէմ չկեցաւ մինչեւ ծ. դասասի 14ը. Այն օրը վերհատաւ Երքայն Եղբարքն քէօշկը բնակելու գալով, գիւղս ոստիկանութիւնը պատուէր ըրաւ մեզ որ գերեզմանատունը մեռեալ չթաղուի բնաւ, եւ եթէ այս պատուէրին հակառակող գտնուի, բուռն զօրութեամբ պիտի արգիլուի եւ խստիւ պիտի պատժուի. միանգամայն ոստիկանութեան դռնէն եկած հրամանագիր՝ մ'ալ հաղորդեց մեզ որ կը պատուիրէր որ գերեզմանատունները՝ բնակութիւններէ գո՛նէ 500 կանգուն հեռի պիտի ըլլան. Խորհուրդս ալ ատձկաց եւ յունաց գերեզմանոցները ցուցուց որ առուներէ շրջապատեալ էին եւ շարունակ մեռեալ կը թաղուէր անոնց մէջ. Ոստիկանութիւնն ապահովցուց մեզ որ կառավարութիւնն այն գերեզմանոցները գիւղս մէջէն վերցնելու որոշում ըրած է, եւ մեզ օրէն պիտի կատարուի. բայց մեր գերեզմանատան հիմնակուց արգիլելը Ս. Եհատաւ ոգեաց բուն հրամանն է, ըսաւ, որ իր աչքին առջեւ մեռեալ թաղուելը չուզեր. ուստի պէտք չէ որ մեզ տաճիկներն ու յոյները մեզի օրինակ բռնենք.

Յանուն Ս. Եհատաւ Ինքնակալին եղած այս պատուէրը՝ որ հարկ եղած առեն բուռն զօրութեամբ 'ի գործ պիտի դրուէր, խորհուրդս քահանայական դասուն հաղորդելով՝ խնդրեց որ հետեւեալ օրը եկեղեցւոյ մէջ ծանուցուի ժողովրդեան. հետեւաբար Երբ ժամատաստիս Տ. Գրիգոր հայրը Ս. Եւխարիստիան առաւօտուն երկարօրէն եւ բացորոշ կերպով ծանոյց Տէրութեան հրամանը, ամեն պէտք եղած խրատներով եւ յորդորանօք, եւ անհնազանդ գտնուողներուն խստիւ պատժուելիքը խմացուց.

Օգոստոս 19 հինգշաբթի առաւուր խորհրդոյս անդամներէն Թոդաթեան Պարապետ աղան, Թաղուորեան Սարգիս աղան եւ Լէգեա աղան եկեղեցի երթալով կիմանան որ Պատագուլաք Ջամբարձումեան անուն անձին որդին վախճաներ է. իսկոյն բերել կուտան վախճանելոյն հայրը, եւ 'ի ներկայութեան Տ. Գրիգոր հօր կը յորդորեն որ Օրթագիւղի հայոց Դերեզմանատունը տանի թաղել տայ, եւ կը խոստանան բոլոր ծախքը եկեղեցիին հոգալու. միանգամայն 50 ղրշ. ալ իրեն կուտան. Ջամբարձումը խօսք կուտայ եւ շնորհակալ ըլլալով կը մեկնի. Յիշեալ ազատները եւ Տ. հայրն ալ միամիտ կըլլան. Ժամը չորսին ննջեցեալը եկեղեցի կը բերուի խուռն բազմութեամբ, եւ պաշտօնը կատարուելէն ետեւ՝ երբոր դուրս հանելու ժամանակը կուգայ, ազմուկ մը նե կը բրգի. ամբոխը կսկսի պոռալ, ըսելով, պահանջելով որ կա՛մ գիւղս դերեզմանատունը պիտի թաղուի, կա՛մ եկեղեցւոյն բակը. Ի զուր քահանայք կը ջանան յորդորել և համոզել, 'ի զուր Թաղաւորեան Սարգիս աղան՝ որ նոյն միջոցին խորհրդարանը կը գտնուէր, վար կիջնէ, կը յորդորէ, կաղաչէ. մարիկ ընող չկայ. ընդհակառակն կերպ կերպ անվայել խօսքեր, թշնամանք և նախատինք կը բուն ամբոխէն, թէ՛ ինքը և թէ՛ քահանայք. Ս. Երջապէս Սարգիս աղան կառաջարկէ, որ ինքը, Լեւոնը եւ քանի մ'ալ անոնց կողմէն խօսք հակցող անձինք ոստիկանութեան Պերքեղը երթան, եւ եթէ կրնան նէ՝ գո՛նէ գիշերանց Դերեզմանատունը թաղելու հրաման առնան.

Ամբոխէն ոմանք այս առաջարկութեան հաւանութիւն ցուցընելով, իրենց կողմանէ Պայաթճեան Պ. Զօրոսը, և Արիսճեան Պ. Խաչիկը կը դնեն Լեւոնի եւ Տ. հօր և Սարգիս աղային հետ, որ կենին Պերքեզը կերթան և վերոյիշեալ կերպով դերեզմանատան մէջ թաղելու խնդիր և ադերս կրնեն. Ազարարեանը գործին անհնարութիւնը կը հասկցնէ՝ յայտարարելով թէ իրեն հրամանն եղածէ բուռն զօրութեամբ այդ գործ

---

(1) Նիկոմիդիոյ քահանայից մէկ դադարի մէջ 3—4 մեռեալ լերարու վրայ գնելով դերեզման տանելուն որ ասոնցմէ ստուգութիւն ունենալը Նիկոմիդիոյ ազգասէր հայրենակցացս կը թողում ճշդրտել, քան զի Վարագայի Թղթակիցը՝ անոնց բարձր եւ դեղեցիկ ձայներէն անհանդիստ եղած տեսնը՝ զայդ եւս նշմարելու ժամանակ ունեցեր է.

* Այս հրամանագիրը թաղական խորհուրդս հայրենի թարգմանելով եկեղեցւոյն դրանը վրայ փակցուց. բայց հետեւեալ օրը խմացանք որ, քանի մը անձինք հայհոյելով պատուհանները ելեր էին զայն.

դնելու պարտաւոր է ինքը։ Միանգամայն կառաջարկէ որ հինգ տասը գլխաւոր ղրկէ եկեղեցին, որպէս զի անկարգութիւն մը չգործուի, բայց պատգամաւորները զինքը կապահովցնեն և գնուոր չեն ընդունիր։ Երբ Սարգիս աղան և Եւադերեց հայրը եկեղեցին գառնալով հաղորդութեան պատասխանը կը ծանուցանէին, ամբոխը միւս կողմանէ ենթջեցեալը եկեղեցին եաւելը կը թաղէր բռնութեամբ, և յաղթական աղաղակներով կը մեկնէր։

Ոսմիկանութիւնն այս անցքը խնամքով թաղական խորհրդոյ անդամները բնաւ կուտայ, վերջապէս թաղքաթլեան Կարապետ աղան և Լէոնա աղան Մերքեզը կերթան, և սաստիկ յանդիմանութիւն ու սպառնալիք կը լսեն հաղարապետէն։ Երիկուան դէմ ժամը ինին Ոսմիկանութեան գունէն յաւուկ Մէմուրը մը կուգայ Պէշիկթաշ, և Միքսարն ու խորհրդոյ անդամները կը վերառէ ոսմիկանութեան գունը տանելու համար։ Միքսարը Պօլիս գացած ըլլալով հոս չգտնուիր։ Մէմուրը կը ասէ։ Յետոյ տանին Միքսարը շուտ մը կենաւէն կենիկ առանց բանէ մը տեղեկութիւն ունենալու։ Խորհրդոյ անդամներէն Իւթիւճեան Կարապետ . . . . ալ նոյն շրջանաւէն եղելով կիմանայ եղելութիւնը, եկեղեցի կուգայ և հոն Սարգիս աղան կը գտնէ։ Քիչ մը ետքը ոսմիկանութեան գունէն ազիւսած Մէմուրն ալ եկեղեցի կուգայ և Միքսարն ու խորհրդոյ անդամները փնտռելով, Սարգիս աղա և Կարապետ . . . Իւթիւճեանը մարդը կոպտաբերեն, միքսարը և Թոքաթլեան Կարապետ աղան վնտռել կուտան։ Յետոյ տան և մէկին երթալով կը հանկրցնեն Մէմուրին որ ժամանակն ուշ է և իրենք չեն կրնար երթալ, ուստի Միքսարը գտնել տալով Մէմուրին հետ գու